

Dr. Marjan Drnovšek, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije
ZRC SAZU

SLOVENSKI MIGRANTI PO SVETU: OD FRIDERIKA BARAGE DO SODOBNEGA BEGA MOŽGANOV

UVOD

Migracije moderne dobe od 18. stoletja do sodobnega bega možganov predstavljajo raznoliko pahljačo migracijskih procesov skozi preteklost, ki je še vedno samo delni odraz zgodovinskega dogajanja v obravnavanih obdobjih v omenjenih štirih stoletjih. Nedvomno drži teza, da je brez migracij zgodovina nepredstavljiva, nerazumljiva in nerazložljiva (Peter Štih). Znano je, da so bile migracijske študije dolgo na obrobju teoretskih dogajanj in so si le počasi utirale prostor v priznani znanstveni sistematizaciji (Marina Lukšič Hacin).

Zaradi terminološke jasnosti najprej opredeljujem dva pojma, to sta izseljenstvo in izseljensko vprašanje. Pod prvim pojmom celoto pojavov in procesov od odhoda z doma (izseljevanje, emigracija) do prihoda v tujino (priseljevanje, imigracija), življenja in dela v novem okolju, vključno z vraščanjem (integracijo), izginjanjem (asimilacijo), povratništvom in stiki med staro in novo domovino. Pod pojmom izseljensko vprašanje pa razumem vso problematiko odnosov med staro in novo domovino, zlasti pa odnos stare domovine z različnih vidikov, od državnih struktur do razmišljajočih posameznikov. Ne daleč nazaj so bile migracije obravnavane kot prehodi prek državnih mej v nova okolja, danes bolj kot temeljni socialni proces človeške družbe. Moderna migracijska teorija jih uvršča med normalne naravne pojave, kot so rojstvo, razmnoževanje, bolezen in smrt. Migracije obstajajo, odkar obstaja človek. V tej zgodbi sta ekscesa le izgon in beg. V slovenskem zgodovinopisju je uveljavljena teza, da je bilo 19. stoletje stoletje množičnih proletarskih selitev, 20. stoletje pa bolj stoletje begunstva. Dirk Hoerder je dvomil o pomenu demografskih statistik, ki so jih nosilci oblasti prilagajali svojim potrebam, in hkrati želel prekoračiti nacionalne zgodovine in integrirati mnogovrstne migracije posameznih etničnih skupin. Večjo pozornost je posvečal usodam ljudi, osebnim zgodbam in doživljanju, skratka kvalitativnim študijam migracij. Hkrati pa je zavračal poenostavljenja. Nikakor pa se ni izgubila kritika pri migracijskih zgodovinopiscih velikih narodov o slovenskih migracijah, češ da se ukvarjamo sami s seboj. Žal, to je res, vendar ne po lastni volji, pri čemer je v tem primeru krivda na strani močnejših, ki se ne ozirajo na obrobnosti v odnosu do marginalnih migracijskih pojavov.

Sodobne migracije Slovencev spremljamo od srede 18. stoletja dalje, ko so se zrahljale spone navezanosti na zemljo in so postajali prebivalci bolj mobilni. Gre za obdobje med prehajanjem iz novega veka v sodobnost in modernost. Ni dvoma, da je bil tudi slovenski prostor v času starega družbenega reda priča raznolikim oblikam selitev. Migracije so bile tesno povezane z demografskimi vprašanji. Določeni poklici so terjali večjo mobilnost, npr. obrtniki, vajenci, pomočniki. Krošnjarji so se znašli med trgovci. Obstajala so migracijska središča, kot so fužinarska in železarska, nastajalo je industrijsko delavstvo. V tem kontekstu je na Slovenskem deloval rudnik v Idriji, ki je od svojega začetka sprejemal številne priseljence in je konec 18. stoletja zaradi zunanega priliva sodil s približno 4000 prebivalci, od tega 1000 rudarjev, med najbolj obljudene slovenske kraje.

Na poti osvobajanja izpod podložništva in priklenjenosti na zemljo je bil pomemben t. i. nevoljniški patent (1781–1782), ki je odpravljal osebno nesvobodo in uvajal omiljeno podložnost. Kmečko prebivalstvo je pridobilo s tem prostost gibanja in izbire poklica, ki

pa sta ostali za gospodarje na kmetijah še vedno omejeni, ker so smeli zapustiti zemljo, le če so prej našli namestnika. Izseljevanje v tujino je bilo podvrženo najstrožjim nadzorom in predpisom. Zapustitev države ni sodila k svobodi gibanja in je bila odvisna od vojaških oblasti. V primeru izselitve brez dovoljenja je izseljenca stala zasego premoženja. Tozadevno pravo je bilo zbrano v izseljenskem patentu 1784 in nato obnovljeno leta 1832. Ti omejevalni predpisi so bili ukinjeni šele s priznanjem svobode izseljevanja kot osnovno državljansko pravico. Zakoličil jo je ustavni zakon leta 1867. Od takrat se je izseljevanje pojmovalo v liberalnem smislu in izseljenci so bili deležni kot posebna družbena in gospodarska kategorija zaščite države na tujem in doma. Skratka, zgodaj sta izšla omenjena avstrijska predpisa, tj. uveljavitev izseljenskega patenta (24. marca 1832) in ustavnega zakona (21. decembra 1867). Prvi je okrepil nadzor oblasti pri izdajanju dovoljenj za izselitev iz države, z izgubo državljanstva in s plačilom odselnine, drugi pa je z uvedbo liberalnega načela o svobodnem izseljevanju v tujino – veljalo je do izbruha prve svetovne vojne – na široko odprl državne meje. Do množičnega izseljevanja v Združene države Amerike pa je prišlo šele dobri dve desetletji pozneje.

Nemalo ljudi s slovenskega ozemlja je od srednjega veka dalje odhajalo v svet, za krajši ali daljši čas, mnogi tudi za stalno. Kljub njihovi maloštevilnosti so marsikdaj vtisnili pečat novemu okolju, obenem pa prevzemali vrednote in navade le-tega. Njihova značilnost je bila mobilnost. Najpogosteje so bili sprva trgovci, obrtniki, obrtni učenci, pomočniki in študenti, rudarji in krošnjarji, romarji in misijonarji, vojaki, diplomati in pustolovci, med njimi večina tistih, ki so iskali večji kos kruha in boljše življenje. Pogled v prihodnost je bil mnogim cilj. Odprtost in vpetost slovenskega prostora v širši evropski in svetovni prostor sta bila vzrok migracijske živahnosti, ki je bila odvisna od vsakokratnih političnih in gospodarskih razmer. Vojne, verska in politična preganjanja, kužne in druge bolezni, slabe letine in lakote in še kaj so vplivali na boljšo ali slabšo povezanost slovenskega prostora s svetom. Ne smemo pozabiti na pogosto izpuščanje tako žensk kot tudi otrok v migracijskih kontekstih, saj so marsikdaj ostajali v senci moškega sveta.

Pogosto so se migracije obravnavale v javnosti kot negativen pojav, kar je bila posledica zlasti zadržkov Katoliške cerkve, da bi obvarovala vernike pred tujino, mnogokrat z opozorilom: »Nikdar ne hodi od doma brez potrebe!«

AMERIŠKA ZGODBA

Friderik Baraga in Franc Pirc sta bila nosilca migracij v misijonarskem obdobju. Z naraščanjem pismenosti v domovini so se širile tudi novice, ki so jih prinašali časopisi in izseljenska pisma, misijonarjev samih in Slovencev, ki so se ustalili v novi deželi. Baraga je izdal delo *Popis navád in sadershanja Indijanov Polnozhne Amerike* (1837); naklada slovenske izdaje dela je bila 4000 izvodov. V vedno večjem obsegu so odhajali prek Atlantika predvsem Gorenjci v daljno Minesoto. Knjiga Franca Pirca z naslovom *Die Indianer in Nord Amerika* (St. Louis, 1855) je popularizirala misijonsko obdobje. Vedno več je prihajalo misijonarjev, vedno več je bilo tudi denarnih darov iz nove domovine in vedno več je bilo slovenskih kmetov, ki so se odločili za postavitev lastne kmetije v novem svetu. Med zgodnjimi slovenskimi priseljenci v novi svet so bili krošnjarji; poleti 1839 sta prišla v ZDA krošnjarja Matija Premuta in Janez Gorše, oba iz Bele krajine. Premuta je uspel in postal premožen trgovec in gostilničar v St. Louisu v Misuriju, kjer si je ustvaril družino, sezidal hišo v samem mestnem jedru ob reki Misisipi in kupil 225 oralov plodne zemlje. V pismu očetu (1845) se je čudil, da se je veliko Kranjcev podalo po kupčiji v Avstrijo, Nemčijo, na Ogrsko in po drugih deželah, »zakaj neki nihče v Ameriko ne gre, v izvoljeno deželo, bogato Indijo«? Zlata podoba ameriškega uspeha je zbudila dr. Janeza Bleiweisa, zato je opozoril bralce Novic, da je bil njegov uspeh v Ameriki izjemen in da mnogim sreča ni bila naklonjena. Vendar se je tok Slovencev v Združene države Amerike počasi krepil. Leta 1848 je kalifornijska zlata mrzlica zajela tudi Dolenjce. V šestdesetih letih je prišlo do pravega vala slovenskih priseljencev v Združene države Amerike. Številčno ni bil močan in je zajel le ožji del Gorenjske. Če so bili belokranjski krošnjarji med prvimi, so gorenjski kmetje se-

stavljali drugi val odhajajočih v Ameriko. Bili so pionirji v kultiviranju ozemlja Minesote zahodno od reke Misisipi. Med prvimi najdemo Jerneja Pirca, nečaka misijonarja Franca Pirca, ki je pripotoval v Ameriko pod okriljem Friderika Barage že leta 1854. Znano je, da je bil med prvimi izobraženimi slovenskimi laiki v Združenih državah, ki je postal farmar in prvi slovenski pionir zahodno od reke Misisipi. Tudi Pirčeva sestra Apolonija Noč je leta 1855 sledila bratu v Ameriko z vso družino. Pridružil se jim je Janez Pogačnik, ženin Polonine starejše hčerke. O prvih vtisih je pisala domačim v Podbrezje na Gorenjskem. Znova se je oglasil dr. Janez Bleiweis in očital Apolonijevemu možu, da se je kot trden kmet odločil za odhod v Ameriko. Če se je leta 1865 iz dovške fare odločil za pot prek Atlantika samo en gospodar in naslednjega leta že dva, je leta 1867 odšlo že 23 oseb. Julija 1865 pa je pripotovalo v St. Paul v Minesoto kar 51 Gorenjcev. Maja 1866 je prišla skupina tridesetih in celo več oseb iz Bohinjske Bele. V Minesoti so se največ doseljevali v Stearns County, okoli 100 kilometrov severozahodno od glavnega mesta St. Paul. Do začetka 20. stoletja so bili misijonarji v Združenih državah Amerike nosilci izobražencev. Redki so bili laični intelektualci, da omenim npr. Antona Čižmana, ki je predaval sredi stoletja po Ameriki na Univerzi Alabama v Montgomeryju. Bil je prvi slovenski profesor na ameriški univerzi. Znani sta tudi zgodbi Baragovega sošolca Andreja Bernarda Smolnikarja in duhovnika, pedagoga in politika Antona Fistra; prvi je prišel v Boston konec novembra 1836, Fister pa je pribežal iz Evrope leta 1849. Manj znane so zgodbe mnogih, ki so se v tem času povzpeli na ameriški družbeni lestvici ali omagali na tej poti. Med prvimi omenimo Jerneja Pirca, že omenjenega nečaka Franca Pirca, ki se je uveljavil v javnem življenju, zlasti na področju šolstva. V Eden Laku v Minesoti je leta 1867 postal mirovni sodnik, leta 1872 šolski nadzornik, pozneje poslanec v minesotskem zakonodajnem zboru. Tragična pa je bila zgodba Baragove sestre Antonije, plemkinje po naslovu in meščanke po vzgoji, ki ni vzdržala pri Baragi kot gospodinja in učiteljica staroselcev, zato je odšla v Filadelfijo, kjer je ustanovila vzgojni zavod za dekleta, tam poučevala ročna dela, glasbo in angleški, nemški, francoski, italijanski in španski jezik. Finančne težave so jo prisilile, da je zapustila ZDA in njena življenjska pot se je končala v Ljubljani, kjer je v osamljenosti umrla leta 1871.

Obdobje 1880–1924 je čas množičnega izseljevanja Slovencev onstran Atlantika. To je bil najobsežnejši migracijski tok Slovencev v 19. in začetku 20. stoletja, ki je trajal do zaprtja »zlatih vrat« Amerike. Maloštevilni slovenski narod in ekonomska podhranjenost, ne nazadnje tudi želja po boljšem življenju, so bile spodbude številnim, da so zapustili domače kraje. Mnogi so iskali delo kot sezonski delavci in delavke v ogrskem delu monarhije (Hrvaška, Slavonija), v Srbiji in Bosni in Hercegovini, tudi Romuniji in južni Rusiji. V weimarski Nemčiji je pred prvo svetovno vojno živelo približno 30.000 Slovencev, zaposlenih predvsem kot rudarji (vestfalski Slovenci), ki jih je na prelomu v 20. stoletje »odkril« Janez Evangelist Krek. Ženska migracija, predvsem iz primorskega prostora, se je razvila v Egiptu oziroma v Aleksandriji, kjer so dekleta in žene služile predvsem kot služkinje in dojljle (t. i. aleksandrinke); migracijsko živahna je bila povezava med domom in Egiptom do povojnega obdobja petdesetih let druge Jugoslavije.

Koliko jih je bilo v Ameriki? Slovenski materni jezik je po ameriškem cenzusu leta 1910 govorilo 123.631 prve generacije in 59.800 druge generacije, skupaj 183.431 oseb. Deset let pozneje je njihovo število naraslo na 208.552 oseb. Avstrijske statistike niso posvečale večje pozornosti tem podatkom. Bolj okvirno je bilo pred izbruhom prve svetovne vojne zunaj države okoli 280.000 Slovencev. Leta 1910 je v Avstriji živelo 1.250.000 Slovencev. V vsem obdobju je bil delež moških izseljencev znatno višji od ženskega. Pismenost izseljencev je bila primerljiva s pismenostjo na Slovenskem. Leta 1880 je bilo med več kot deset let starim prebivalstvom še 39 % nepismenih, leta 1890 25 % in leta 1900 samo še 15 %. Smelo lahko trdimo, da je večina poznala vsaj osnove branja in pisanja, kar je bilo pomembno za dopisovanje in spremljanje slovenskega časopisja na obeh straneh Atlantika. Podoba Amerike pri Slovencih je bila bolj črna kot svetla tja do konca monarhije. Katoliška cerkev je v tem času nasprotovala odhajanju v tujino. To se je kazalo tudi v literaturi in publicistiki. Bolj ko se je izseljevanje širilo in krepilo, več je bilo v negativnih opisov Amerike v slovenski literaturi. Kljub nepopolnim statistikam lahko rečemo, da nikoli dotlej in tudi poslej ni

prostovoljna selitev zajela toliko prebivalcev slovenskega prostora kot v času množičnega izseljevanja. Strah zaradi maloštevilnosti Slovencev, narodnostnih napetosti in čedalje glasnejše rožljanje z orožjem so dajali temu negativen predznak, kar je postalo ena od temnih strani takratnega dogajanja na Slovenskem.

Zlasti Katoliška cerkev se je odzvala na ta pojav, manj v liberalnih in še manj v socialističnih vrstah. Resnosti se je zavedala šele tik pred izbruhom prve svetovne vojne. Sčasoma je postajala bolj razumevajoča, če citiramo samo Krekovo misel iz Domoljuba (1907): »večja izobrazba, razširjeno duhovno obzorje, želja po večjem zaslužku in večji svobodi je gnala ljudi v Ameriko« - po njegovem mnenju v škodo Slovencev. In slabe strani so bile: odtujitev izseljencev Cerkvi in slovenski narodnosti, pogubnost na gospodarskem področju, razkrajanje družin in ne nazadnje »kvarna radovednost in svobodoljubje«. Ustavimo se za hip pri družini in svobodoljubju. Kot globoko in nevarno rano, razjedanje kosti in mozga so primerjali izseljevanje v najbolj temačnih lučeh, s posledicami tudi za otroke. Črnogledost je bila poudarjena. Cerkev je izpostavljala negativnosti, npr. nezvestobo, pijančevanje, razuzdanost, poželjivost, zapeljevanje v slabo družbo in branje slabega časopisja, da o ločitvi ni smelo biti govora. In izhod? Bil je bolj realen z mnenjem, da se odhajajočim moškim v tujino čim prej priključijo žene! (Na otroke so kar pozabili.) Bali so se tudi povratnikov, ki so prinašali Cerkvi nevarne ideje. Skratka, prepletalo se je črno-belo gledanje na izseljevanje in tudi povratništvo.

PRVA JUGOSLAVIJA

Obdobje med obema vojnama je bilo zaznamovano z dvema izstopajočima procesoma, tj. s selitvami in z veliko gospodarsko krizo. Beg, izgoni in prisilno delo so postali množični pojav. Protekcionizem in težnja po samozadostnosti sta bili dve značilnosti svetovnega gospodarstva, intervencijska država pa je bila nekaj normalnega. Sredi 20. stoletja se je v evropskem prostoru gibalo približno 9,5 milijona beguncev. Izvajali so se pogromi proti judovskemu prebivalstvu. Nastale so tudi nove države. Ruska diaspora se je razpršila po svetu in se dotaknila tudi prve Jugoslavije. Z izbruhom druge svetovne vojne se je begunstvo še okrepilo. Po prvi svetovni vojni je prišlo do rapalske pogodbe in s tem odrezanosti dela slovenskega ozemlja, ko je Primorska prišla v okvir Julijske krajine. Na Koroškem so izvedli plebiscit. Fašistični raznarodovalni valjar je bil neusmiljen. Slovenci iz Julijske krajine so se vključevali v italijanske ekonomske izseljenske tokove. Primorski Slovenci so odhajali v Jugoslavijo (okrog 10.000) in Južno Ameriko (okrog 22.000). V tem času je bilo veliko slovenskih izseljencev v Argentini. Po Obznani (1920) so emigrirali tudi komunisti, ki so delovali v večjih mestih Evrope, tj. na Dunaju, v Pragi, Berlinu, Parizu in Moskvi. Velika gospodarska kriza je poslabševala življenje priseljencev, naraščala je brezposelnost. Cerkev je bila navzoča zlasti na področju dela za mladino, skrbela za dopolni pouk učencev in za kulturne verske dogodke. Stiki z domovino so bili bolj ali manj tesni, odvisni od političnih razmer v Jugoslaviji. Iz Jugoslavije je prihajalo časopisje, deloma so ga tiskali v tujini; po ideoloških načelih so se delila na jugoslovanska, komunistična in verska glasila. Skratka, društva in tiski so bili kulturni temelji slovenskega izseljenstva v evropskem prostoru. Velika pozornost je bila posvečena otrokom po zaslugi organizatorjev iz Jugoslavije, deloma pa so tudi pridobivali sredstva iz izseljenskih društev. Otroci v izseljenstvu so odhajali tudi na počitnice v domovino. Spodbujali so pisemske stike izseljenskih otrok s Slovenijo. Temeljna so bila izseljenska društva. Jugoslovanska diplomatska predstavništva so slabo skrbela za jugoslovanske priseljence s težavami zaradi jezika (srbsščina) in finančnih mahinacij v Beogradu. Kljub razpršenosti slovenskih migrantov v evropskem prostoru so izvajali razne dejavnosti: maloštevilni duhovniki in učitelji so skrbeli za začasni pouk otrok, organiziran s strani slovenskih učiteljev, poudarek je bil na ohranjanju slovenskega jezika, izvajale so se razne prireditve za otroke in odrasle, organizirali izleti po Evropi in zlasti v Jugoslavijo, Cerkev je skrbela za verske obrede itd. Bolj ali manj so se izseljenci združevali in v društvih in odhajali na obiske v domovino. Redki so bili dogodki, ki bi povezovali izseljence z novimi okolji. Razlog je bil predvsem v jeziku,

navadah in običajih. Zelo hitro pa so se navadili na kavarniško življenje, npr. v Franciji. Nekoliko pogostejši so bili stiki s Poljaki, verjetno tudi zaradi domačnosti slovanskega jezika. Večja evropska mesta so bila središča intelektualcev, predvsem študentov, npr. v Parizu.

Slovenski izseljenci so bili stacionarni, npr. pri delu na kmetijah in zlasti v rudnikih, iz Slovenije pa so odhajali sezonski delavci, namenjeni v Nemčijo, Francijo in Jugoslavijo. Velik bazen delovne sile je predstavljalo Prekmurje. Vzemimo primer: v Franciji so bili sezonski delavci izenačeni z domačimi delavci, država jim je delo štela v pokojninsko dobo. Razmere pri sezonskem delu so bile regulirane in najbolj organizirane v Nemčiji in Franciji, slabše v Jugoslaviji. Gospodarsko stanje se je zaostriло v tridesetih letih. Kam so se izseljevali Slovenci v medvojnem obdobju? Predvsem v Nemčijo (že v predvojnem času kot t. i. vestfalski Slovenci), Francijo, Belgijo, na Nizozemsko, v manjšem obsegu v Anglijo, Avstrijo in ne nazadnje deloma tudi v Sovjetsko zvezo. Mobilnost migrantov je bila večja v dvajsetih letih in manjša v tridesetih, kar je bila posledica velike gospodarske krize. Repatriacije, izgoni, odpuščanje delavcev in še kaj so bile oblike pritiskov na migrante. Dogajale so se družinske tragedije. V njih so trpeli tudi otroci. Kriza je zajela najbolj občutljive, ki so imeli tudi najmanj pravic oziroma so se jim odklanjale, npr. neizpolnjevanje pravic iz naslova pokojnin.

Izpostaviti moramo predvsem kulturno dejavnost v izseljenstvu, ohranjanje in obnavljanje maternega jezika, v večjem obsegu tudi pripadnost katoliški veri. Društva, izseljenske knjižnice, šolski tečaji, spoznavanje novih okolij, organiziranje prireditev za mlade in stare, igralske skupine, božičnice, medsebojni obiski odraslih in otrok med domovino in novim priseljskim okoljem. Zavedati se moramo maloštevilnosti Slovencev v primerjavi npr. s Poljaki. Bili so manj opazni, hkrati pa so se naseljevali v t. i. kolonijah oziroma naselbinah kot preostale etnične skupine. Preseneča nas veliko število društev in zvez društev. Pomembno vlogo so imeli tiski, ki so nastajali v izseljenstvu. Časopisna produkcija je bila pestra. Vzemimo primer jugoslovanskih glasil v Franciji: jugoslovansko usmerjenih časopisov je bilo dvanajst, katoliško usmerjena dva in levo usmerjenih kar trinajst; eni so bili kratkega diha, drugi so bili bolj ukoreninjeni. Velika ponudba časopisov je prihajala v izseljenstvo iz Jugoslavije legalno, skrivno pa po komunističnih kanalih v obeh smereh.

Slovenski izseljenci so se vključili tudi v špansko državljansko vojno. Ta je imela nedvomno simbolni pomen za levo usmerjene in svobodoljubne izseljence v boju med demokracijo in diktaturo. Svoj glas so povzdignile tudi dekleta in matere in na simbolnem nivoju pomagale moškim v boju proti diktaturi. To je bil čas, ko je jugoslovanska komunistična partija aktivno sodelovala v njej in se hkrati pripravljala na odhod v domovino.

Poudariti moramo tudi vlogo glasbe v izseljenstvu – petje je bilo razširjeno že doma, v domačem krogu. Glasba in pesem sta bili del izseljenskega življenja. Skratka, poseben pomen za izseljence in potomce so imele slovenska narodna pesem, polka, valček in popevka.

DRUGA JUGOSLAVIJA

V drugi Jugoslaviji govorimo o štirih obdobjih skozi migracijske oči: do leta 1964 je bilo izseljevanje ilegalno in spontano, sledilo je legalno, ki je doseglo vrh med letoma 1964 in 1973; v letih 1974–1979 je izseljevanje stagniralo, nato se je v letih 1980–1990 povečalo vračanje kot posledica globoke ekonomske, socialne in politične krize v državi. Padec števila zdomcev so pripisovali posledicam gospodarske krize. Po ocenah je v šestdesetih in sedemdesetih letih sestavljalo jugoslovansko migracijo od 80.000 do 100.000 Slovencev in Slovenk. Večina je bila usmerjena v razvite evropske države, zlasti v Zvezno republiko Nemčijo. Zaščita delavcev je bila mnogo boljša kot v obdobju prve Jugoslavije in za ves čas socialistične Jugoslavije je veljalo, da so izseljenski delavci (delavci na začasnem delu v tujini) bili del jugoslovanskega delavskega razreda ne glede na zaposlitev v tujini. Socialistična oblast je verjela da se bodo po določenem času izseljenci vrnili, kar se je izkazalo za zmotno, čim so za njimi prišli člani družine. Tudi v drugi Jugoslaviji je prišlo do množičnega

seljenja ljudi iz siromašnih v bolj plodne dele države, kar je bilo vezano na panonski svet in Istro (kolonizacija).

Takoj po drugi svetovni vojni je partijo skrbel beg strokovnjakov. Na začetku petdesetih let partija ni priznavala legalnosti (obstoja) ekonomske emigracije, saj naj socializem ne bi poznal ekonomskega izseljevanja. Izseljevanje naj bi bil le pojav kapitalističnih družb. V socialistični Jugoslaviji je sredi šestdesetih let minulega stoletja začela naraščati delovna sila iz drugih jugoslovanskih republik. Prvi vrhunec je bil med letoma 1965 in 1969, drugi med letoma 1975 in 1982. Slovenija je postala obljubljen dežela zaradi višje gospodarske razvitosti in nezaposlenosti v drugih delih države. Mnogi začasni delavci so ostali za stalno, tudi po razpadu Jugoslavije. Iz obljubljen dežele so odhajali tudi Slovenci in Slovenke. Cilj obojima so bile razvite zahodnoevropske države, zlasti Zvezna republika Nemčija, Švedska, Švica, Avstrija in v manjšem obsegu druge evropske države. Pozneje tudi v države Bližnjega vzhoda (Alžirija, Irak, Libija). Razlika med delavci v Sloveniji in iz drugih delov Jugoslavije je bila v izobrazbi, pri kateri so slovenski prednjačili pred drugimi. Iz Slovenije je odhajala kvalificirana in izobražena delovna sila, na njeno mesto so prihajali imigranti iz preostalih jugoslovanskih republik. Zvezna republika Nemčija je bila najpomembnejši cilj slovenskih delavcev. Sprejela je največje število jugoslovanskih delavcev na začasnem delu v tujini. S svojimi družinami, ki so se pridružile, zlasti po gospodarski krizi leta 1974, je po ocenah delovalo v tej državi od sedemsto do osemsto tisoč jugoslovanskih delavcev.

Dvanajstega junija 1972 je bila ustanovljena Komisija P CK ZKS za aktivnost Zveze komunistov v zvezi z odhodom in začasnim delom naših delavcev v tujini. Ni bila ne prvo in ne zadnje delovno telo, ki se je ukvarjalo z vprašanji Slovencev na tujem. Po uradnih ocenah je bilo v obravnavanem času v tujini približno 1,1 milijona jugoslovanskih delavcev, med njimi okrog 78.000 Slovencev, in to brez upoštevanja družinskih članov. Cilj jim je bil izboljšanje življenjskega standarda. Močan je bil tudi pritok delavcev iz drugih jugoslovanskih republik (približno 100.000). Nikakor nas ne sme presenetiti, da so na vso omenjeno problematiko gledali skozi izrazito politične oči, upoštevajoč čas po sprejetju tako republiške kot zvezne ustave (1974). Poudarjali so naslednje sklope: organiziranje delavcev v tujini (društva, klubi, sekcije); vloga slovenskih diplomatov, sindikalnih, socialnih, prosvetnih in drugih delavcev; stopnja razvoja dopolnilnega pouka v slovenskem jeziku; pomen informativno-propagandne dejavnosti; sovražno delovanje; problem vojaških obveznikov; stiki z domovino. Rezultati so bili naslednji: v Zahodni Evropi je delovalo 25 slovenskih društev in klubov na začasnem delu v tujini z okrog 2000 člani, manjše pa je bilo število izseljencev. Motila sta jih zlasti močna politična emigracija in vpliv duhovnikov v izseljenstvu. Zveza komunistov je bila navzoča tudi med delavci na začasnem delu v tujini, npr. pri učiteljih in učiteljicah, sindikalnih in socialnih delavcih, hudovali pa so se nad gospodarskimi, trgovskimi in bančnimi predstavniki, med katerimi je bilo malo komunistov. Velik je bil poudarek na krepitvi socialistično-patriotskega duha, zlasti pri dopolnilnem pouku. Zavedali so se pomena informativno-propagandne dejavnosti, razširjanja časopisov, delovanja »ustnih glasil«. Poudarek je bil na krnitvi »sovražne emigracije«, problemi pa so bili tudi z vojaškimi obvezniki, saj jih je bilo leta 1973 v tujini kar 10,05 %, kar naj bi bilo zaskrbljujoče, čeprav ne usodno v mirnodobnem obdobju. Poudarili so pomen stikov med delavci v tujini in domovino. Organizirali so se veliki shodi, npr. tretjega maja 1975 v Essnu kot že tretje tradicionalno srečanje slovenskih kulturno-prosvetnih društev Zahodne Evrope; po poročilu se ga je udeležilo približno 3000 članov slovenskih društev iz sedmih držav: Zvezne republike Nemčije, Francije, Švice, Belgije, Nizozemske, Avstrije in Švedske.

V povojnem obdobju je del slovenskih emigrantov ostal v tujini, ker se je bal vrniti v domovino. S strani države so bili označeni kot politični emigranti. Najbolj boleč trn slovenski partiji je bila slovenska politična emigracija. Begunski val proti Italiji in Avstriji je sledil maja 1945 in je obsegal 20.000 do 25.000 oseb, ki so se sčasoma razselile po svetu.¹ Del jih je ostal v bližini domovine (Trst, Gorica, Koroška), veliko jih je odšlo v ZDA, Kanada, Avstralijo in Argentino. Posebno skupino emigrantov so predstavljali informbirojevski emigranti, ki so se leta 1948 izrekli za resolucijo Informbiroja; Slovencev je bilo med njimi malo. Stane Dolanc je leta 1974 ostro spregovoril o političnih emigrantih, ki so zapustili

¹ Britanske oblasti so vrnile ok. 11.000 oseb, ki so bile večinoma žrtev povojnih pobojev.

jugoslovansko samoupravno socialistično družbo. Označil jih je za izdajalce, »brez ozira, kam je (kdo) šel, na vzhod ali zahod, na levo ali na desno. In takšna bodo naša stališča do vseh elementov, ki nas v naši borbi za jugoslovansko socialistično družbo zapuščajo in izdajajo. /.../ Mi moramo v bistvu, v korenu iztrgati iz našega družbenopolitičnega in ekonomskega življenja tisto, kar lahko podhranjuje takšne zvrsti sovražne dejavnosti.« Zakon o amnestiji (1962) je pravno reguliral odnos države do politične emigracije. Omogočeno je bilo urejanje statusa emigrantov na način sproščanja in popuščanja in le vrh ostre politične emigracije je bil nasproten do osamosvojitve Slovenije. Pomemben za ta čas je bil spremenjen odnos do ekonomskega izseljevanja, ki mu sledimo po letu 1960. Začelo se je organizirano zaposlovanje Slovencev in seveda Jugoslovancev v tujini. Prvi zvezni predpis o izseljevanju je izšel šele leta 1963, pri čemer so prednjačili Slovenci, saj je v Sloveniji IS LRS za notranjo politiko že leta 1962 sprejel predlog začasnega postopka za zaposlovanje delavcev v tujini. Zaradi ostrih kriterijev izdajanja dovoljenj za delo v tujini je bilo še vedno veliko ilegalnega odhajanja. Ljudje so se znašli in so navajali obiske turističnih znamenitosti, sorodnikov ipd. Če pogledamo statistiko Republiškega sekretariata za notranje zadeve v prvi polovici šestdesetih let, nas preseneti visoko število izdanih potnih listov (417.871) v primerjavi s številom potnih listov, izdanih samo za zaposlitev v tujini (22.972). Potni list so odklonili 4.642 osebam. Slovenska politična nomenklatura je težka sprejemala novo izseljevanje Slovencev. Proti so bili zlasti borci in partijski jastrebi, ki so se še vedno sklicevali na neskladnost tega pojava s socialistično družbo. Val je bil nezaustavljiv. Zvezna republika Nemčija je bila najbolj vabljen cilj mladim slovenskim delavcem. Odhajali so fantje in možje in sčasoma tudi ženske, čeprav doma ni bilo težko najti zaposlitev. V Slovenijo so sočasno prihajali delavci iz drugih nerazvitih republik. Izseljevanje iz drugih republik je naraščalo do leta 1965, nakar je upadlo in z začetkom sedemdesetih let ponovno začelo naraščati. Poklicna sestava znanj je bila na strani večja kot pri delavcih iz drugih delov skupne države. Medtem ko je iz Slovenije odhajalo na delo v Zahodno Evropo tudi veliko univerzitetno izobraženih ljudi, so se vanjo iz drugih jugoslovanskih republik priseljevali predvsem delavci z nizko stopnjo izobrazbe.

PO OSAMOSVOJITVI SLOVENIJE

Z razpadom Jugoslavije se je okrepila zavest o slovenski pripadnosti in možnosti prevzeti lastno usodo v svoje roke. Po padcu berlinskega zidu je prišlo do nastanka samostojne slovenske države. S plahimi koraki so se vračali politični izseljenci, zdomci pa se niso začeli vračati v večjem obsegu. Tudi priseljenska okolja se niso odzvala ksenofobično, saj je bila relativna maloštevilnost slovenskih zdomcev za priseljenska okolja neproblematična. Na drugi strani so marsikateri v dominantnih državah priseljevanja spoznali Slovence zaradi javnega nastopanja in podpore prizadevanju za osamosvojitve ob razpadanju nekdanje Jugoslavije. Del Slovencev v tujini je bil že ukoreninjen v druga okolja, del se je oziral nazaj k matični domovini. Simbolno naj bi se do tedaj ideološko razdeljene slovenske skupnosti po svetu združile v eno, kar se je izkazalo za prazno upanje. Politična prepirljivost in vsesplošna sprtost ter razne afere še danes obremenjujejo Slovence. Peti člen Ustave Republike Slovenije, sprejet 23. decembra 1991, pravi: »Država na svojem ozemlju varuje človekove pravice in temeljne svoboščine. Varuje in zagotavlja pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti. Skrbi za avtohtone slovenske narodne manjšine v sosednjih državah, za slovenske izseljence in zdomce ter pospešuje njihove stike z domovino ...«.

Junija 1991 je bilo ustanovno zasedanje Slovenskega svetovnega kongresa, ki je sčasoma ugasnil. Veliko je bilo politikantstva, ideoloških nasprotij, zaostrenih polemikičnosti in nastopila je organizacijska in programska kriza. Nastopil je razkorak med domovino in diasporo (1993). Veliko je bilo zasnovanega, malo pa uresničenega. Razdeljenost zaradi različnih nazorskih in političnih načel je bila ves čas navzoča in jo poznamo tudi danes! Delno katarzo je doživela Slovenska izseljenska matica, ki deluje še danes. Močno so se v društveni sferi angažirali tudi Društvo Slovenija v svetu (1992), Rafaelova družba, s kore-

ninami iz začetka dvajsetega, in Raziskovalni inštitut Studia Slovenica, ki je bil privatna ustanova iz leta 1957, ki jo vodi dr. Janez Arnež.

Januarja 2002 je bila v Državnem zboru sprejeta Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu. Poudarjala je ohranjanje slovenske identitete, jezika, kulture in kulturne dediščine ter spodbujanje kulturne rasti med Slovenci zunaj meja Slovenije. Izrazila je priznanje vsem Slovencem zunaj Republike Slovenije, ki so si prizadevali za ohranjanje slovenstva in osamosvojitve Slovenije. Uporabljati se je začela oznaka Slovenci po svetu. Velik poudarek je bil na kulturnem področju. Vlada je bila zadolžena za to področje. Ustanovljen je bil tudi Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu. Leta 2009 je bil imenovan celo minister. Slovenci po svetu so postali del enotnega slovenskega prostora in vključeni v njegov razvoj. Izpostavljena je bila skrb za ohranitev slovenskega jezika med mladino in ohranjanje arhivskega gradiva in druge kulturne dediščine med Slovenci po svetu. Skratka, načrtovane so bile dejavnosti na področjih ohranjanja slovenskega jezika in izobraževanja, kulturnega sodelovanja, ohranjanja dediščine, gospodarstva in znanosti.

Leta 2006 je bil izdan Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja. Nanašal se je na Slovence v zamejstvu in po svetu. Med temeljnimi načeli so: Slovenci po svetu so enakovreden del slovenskega naroda; varujejo ohranitev in krepitev slovenstva v okviru skupnega slovenskega kulturnega prostora; skrb zanje je neločljiv in bistven del zunanje politike Slovenije; Slovenija skrbi za ohranjanje in razvoj slovenskega jezika in kulture, ohranitev kulturne dediščine in narodne identitete; poglavitna nosilca sta bila urad vlade in komisija državnega zbora; urejena je bila repatriacija. Vlada Republike Slovenije je junija 2008 sprejela Strategijo odnosov Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja.

BEG MOŽGANOV

Beg možganov ni nekaj novega, temveč se je dogajal v vsej zgodovini migracij. Nedvomno so bile razlog temu pojavu ne samo težnja po višjem dohodku, ampak tudi neurejene politične in ekonomske razmere. Novejše teorije opredeljujejo beg možganov kot sodobne mednarodne migracije. Med temi migranti so najbolj zastopani izobraženci, znanstveniki, tehnični in drugi specialisti, ki težijo iz manj razvitih k bolj razvitim pogojem dela. Po navadi govorimo o migracijah iz manj razvitih v bolj razvite države. Krizna obdobja so pogosto spodbuda za odhod v bolj perspektivna okolja. Tudi politična represija spodbuja k odhodom v privlačnejša okolja. Že samo izseljevanje in še bolj beg možganov sta skozi slovenske migracije bolj ali manj opredeljena kot negativni pojav. Leta 1997 je bila narejena raziskava o begu možganov, v kateri je sodelovalo deset držav Srednje in Vzhodne Evrope, med njimi tudi Slovenija. Malačič in Bevc navajata, da je v obdobju 1988–1994 kar 50 strokovnjakov zapustilo 54 raziskovalnih institucij s 3007 zaposlenimi znanstveniki. Svoje je opravil tudi prehod iz socialističnega v tržno gospodarstvo. V Sloveniji se beg možganov nadaljuje. Najboljši se le s težavo vrnejo, saj so v tujini delali v odličnih pogojih, kar jim je omogočalo boljšo kakovost življenja, boljše plačilo, boljše delovne pogoje in seveda uspešno kariero. In tako smo ponovno pred spoznanjem, da odseljevanje visoko izobražene delovne sile pomeni velikansko izgubo.

LITERATURA

Monografije

- Brejc, T. (1988). *Guernica*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Britovšek, M. (1970). *Anton Füster in revolucija 1848 v Avstriji*. Maribor: Založba obzorja.
- Drnovšek, D. (2000). *Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, št. 15.
- Drnovšek, M. (1991). *Pot slovenskih izseljencev na tuje*. Ljubljana: Mladika.
- Drnovšek, M. (1998). *Usodna privlačnost Amerike*. Ljubljana: Nova revija.
- Drnovšek, M. (2010). *Izseljevanje, rak rana slovenskega naroda: od misijonarja Friderika Barage do migracijske politike države Slovenije*. Ljubljana: Nova revija.

- Drnovšek, M. (2012). Slovenski izseljenci in zahodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Dubrovič, E. (2012). Veliki val. Iseljavanje iz srednje Evrope u Ameriku, 1880-1914. Muzej grada Rijeke.
- Heršak, E. (1998). Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja. Zagreb: Školska knjiga.
- Izseljenec - Življenjske zgodbe Slovencev po svetu. Razstava (2001). Ljubljana, Muzej novejšje zgodovine Slovenije.
- Janežič, S. in Juhant, J. (1998). Janez Evangelist Krek Maribor: Slomškova založba.
- Josipovič, D. (2006). Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Klemenčič, M. (1999). Jurij Trunk med koroško in Združenimi državami Amerike. Celovec: Mohorjeva družba.
- Milharčič Hladnik, M. in Mlekuž J. (ur.) (2009). Krila migracij. Po meri življenjskih zgodb. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: 17. (Migrantke 1.)
- Mulders, M. (2010). S trebuhom za kruhom. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica.
- Pislar, F. M. (2006). Slovenci v železni Loreni skozi družinske pripovedi (1919-1939) / Slovēnes en Lorraine du fer (1919-1939) à travers des récits des familles. Ljubljana: Založba ZRC , ZRC SAZU.
- Smole, S. (2011). Beg možganov iz Slovenije kot sodobna oblika migracij. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.
- Slavec, I. (1982). Slovenci v Mannheimu: Ljubljana. Izdal Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- Švent, R. (2007). Slovenski begunci v Avstriji 1945-1950. (Migracije 13).
- Werner E. (1985). Slovenci v Porurju. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica.
- Žigon, Z. (2003). Izzivi drugačnosti: Slovenci v Afriki in na Arabskem polotoku. Založba ZRC, ZRC SAZU (Migracije 3).
- Žigon, Z. (2001). Iz spomina v prihodnost. Slovenska politična emigracija v Argentini (Migracije 1).

Članki

- Aleksij, K. (2010). Migracijska gibanja med 18. in 19. stoletjem: primeri iz zahodnega slovenskega prostora. V: Migracije in slovenski prostor od antike do danes. (Zbirka Zgodovinskega časopisa; 39), str. 101-113.
- Cukot, S. (2008). Izkušnje migrantk v Sloveniji pred in po njeni osamosvojitvi. Dve domovini / Two Homelands, 28, str. 73-92.
- Čebulj Sajko, B. (2004). Etnologija in povratništvo. Dve domovini / Two Homelands, str. 197-211.
- Čebulj Sajko, B. (2005). Mariza Ličan. Sledi življenja izseljenke. Dve domovini / Two Homelands, str. 143-162.
- Drnovšek, M. (1998). Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945-1990. Ljubljana: Nova revija, str. 234-247.
- Drnovšek, M. (2006). Nekateri vidiki odnosa slovenske javnosti do izseljevanja. Dve domovini / Two Homelands, 24, str. 115-132.
- Drnovšek, M. (2007). Krekova vestfalska pisma: versko moralni, narodno-kulturni in politični pogledi in izseljenstvo. Dve domovini / Two Homelands, 26, str. 75-96.
- Drnovšek, M. (2010). Politična emigracija in kontrola pošte v socialistični Sloveniji. Dve domovini / Two Homelands, 31, str. 135-151.
- Drnovšek, M. (2010): Zunanje migracije Slovencev v prvi in drugi Jugoslaviji: primerjalni vidik. V: Migracije in slovenski prostor do danes. (Zbirka Zgodovinskega časopisa; 39), str. 114-125.
- Granda, S. (2000). Temeljne prelomnice od 16. do 18. stoletja. V: Temeljne prelomnice preteklih tisočletij, str. 61-69.
- Kodrič M. (2003). Franc Pirc in nastanek prvih naselbin v Združenih državah Amerike. Dve domovini / Two Homelands, str. 53-62.
- Lukšič Hacin, M. (2005). Migracijska situacija v Evropi po drugi svetovni vojni in postopna (politična) usklajevanja med članicami EGS (EU). Dve domovini / Two Homelands, 22, str. 129-148.
- Lukšič Hacin, M. (2007). Normativni vidiki in delovne razmere za migrante v Zvezni republiki Nemčiji. Dve domovini / Two Homelands, 25, str. 187-208.
- Milharčič Hladnik, M. (2004). Šolske izkušnje v multikulturnem okolju Združenih držav Amerike skozi zgodbe slovenskih priseljenk. Dve domovini / Two Homelands, 20, str. 217-232.
- Mlekuž, J. (2004). Odnos Republike Slovenije do vračanja izseljencev in njihovih potomcev. Dve domovini / Two Homelands, 20, str. 53-73.
- Mulec, B. (2011). Kroženje možganov: nov cilj v povezovanju držav z diasporami. Dve domovini / Two Homelands, 33, str. 109-122.
- Repe, B. (2000). Deset let samostojne slovenske države. V: Temeljne prelomnice preteklih tisočletij, str. 117-126.

- Strle, U. (2007). Odnos slovenskih izseljencev v Kanadi do matične domovine po drugi svetovni vojni. *Dve domovini / Two Homelands*, 26, str. 117-141.
- Štumberger, S. (2005). Slovenski selitveni tokovi v Nemčijo in spreminjanje vloge slovenščine. *Dve domovini / Two Homelands*, 22, str. 95-114.
- Vodopivec, P. (2000). Slovenci v 19. stoletju: miti in stvarnosti. V: *Temeljne prelomnice preteklih tisočletij*, str. 71-84.
- Vovko, A. (2006). Nekateri vidiki življenja primorskih priseljencev v Prekmurje med svetovnima vojnama. *Dve domovini / Two Homelands*, 24, str. 187-203.
- Žitnik Serafin, J. (2011). Literarna zapuščina slovenskih izseljencev v drugih deželah Evrope. *Dve domovini / Two Homelands*, 34, str. 35-44.
- Žitnik, Serafin, J. (2009). Pisatelj med dvema domovinama: Louis Adamič in vprašanja nacionalne, etnične in kulturne identitete. *Dve domovini / Two Homelands*, 30, str. 115-132.

POVZETEK

Migracijske študije nam omogočajo spoznavanje mobilnosti prebivalstva. Ljudje nikoli niso bili omejeni samo na določen prostor, pa naj bo to država ali kaj drugega. Temeljni vzgon je prostorska gibljivost. Pod nazivom migracije se navadno misli na selitve živih bitij, tudi iz živalskega sveta. Pod migracijo uvrščamo demografijo, tj. gibanje ljudi. Najstarejše migracije sežejo na začetek človeštva. Nedavno so na Ljubljanskem barju odkrili leseno kolo, vrtenje kolesa pa je predstavljalo gibanje. Nasprotno temu so se ljudje zbirali, koncentrirali, kar je bilo tudi gibanje. Pomembna je časovna komponenta smeri gibanja, seljenja. Spoznavamo emigracijo in imigracijo, slovensko izseljevanje in priseljevanje. Del gibanja so tudi vrnitve (povratništvo). Državne in druge meje določajo t. i. zunanje in notranje migracije. Govorimo o mednarodnih migracijah. Obstajajo trajne in kratkotrajne selitve, tudi začasne. Na primer: vsakodnevna gibanja nastanejo med krajem stanovanja in delovnim prostorom. Govorimo o dnevni migraciji, dnevem migrantu, čezmejni migraciji, sezonski migraciji, občasni in dolgotrajni migraciji (več let). Posebna kategorija so migracijske politike kot posledica oziroma odraz pogledov, želja in zavesti migrantov. Osebe se selijo kot posamezniki ali skupine ali cele družbe oziroma narodi, prostovoljno ali prisilno. Kar močna je skupina prisilnih migracij (beg, deportacija, etnično čiščenje, begunstvo, izgon, pregon). Izpostavljamo politično emigracijo, ki vključuje ne samo odhod iz lastne države zaradi odklanjanja političnega sistema, ampak tudi politično delovanje iz tujine s težnjo vplivati na rodno deželo. Ekonomska migracija nosi na sebi še težnjo po boljšem gospodarskem in širšem življenju, povezanem z delovno silo.

V članku izpostavljam terminološko problematiko, razlike med starejšo in novejšo migracijo. Poseben poudarek je na najobsežnejših migracijah Slovencev v Združene države Amerike z vidnim deležem na misijonarskih migracijah, na vlogi Katoliške cerkve v izseljenstvu, na večji usmerjenosti v evropski prostor v obdobju prve Jugoslavije, na delovnih migracijah, izpostavljanju kulture, jezika, vloge žensk in otrok v izseljenstvu, preobratu v šestdesetih letih 20. stoletja, tj. obdobju »gostujočih delavcev« v socialističnem času. Predstavljeni so tudi slovenska (jugoslovanska) politična emigracija, delovne migracije iz južnih predelov Jugoslavije v Slovenijo, organiziranost migracij po osamosvojitvi Slovenije in sodobni beg možganov.

Članek temelji na znanstveni literaturi, publicistiki in izsledkih arhivskih raziskav. Gre za pregledni pogled skozi več stoletij.